

Online ISSN:
2783-252X

Print ISSN:
3060-8171

From Lexicon Creating to Dialect Lexicography; A Case Study of the Lexicon of the Names of Capra and Sheep in Lamerdi and Bakhtiari Dialects

Received: May 4, 2024 Revised: December 26, 2024

Accepted: December 29, 2024 Published Online: February 22, 2025

Davood Poormozaffari¹

How to cite this article:

Poormozaffari, D. (2024). from lexicon creating to dialect lexicography; a case study of the lexicon of the names of capra and sheep in Lamerdi and Bakhtiari dialects. *New Literary Studies*, 57(3), 133-164. <https://doi.org/10.22067/jls.2024.87907.1581>

Abstract

Dialect researchers' use of the capabilities of structural semantics and the principles of lexicography elevates their studies in the field of dialect lexicon to the level of lexicography. Discussing the capacity of approaches of lexical fields and semantic components in obtaining logical definitions in dialect dictionaries, the present study investigated the semantic relations among a set of nouns of capras and sheep in several Persian dialects. These sets themselves consist of several other subsets that can be distinguished, classified, and defined based on the semantic components of breed, gender, age, fertility, childbirth, hair color, ear shape, and several other components. The author's experience in listing the names of capras in the Lamerdi dialect (a local dialect in the south of Fars province, Iran) and studying some important and supplementary information from Bakhtiari dialect and several other dialects, as well as reviewing of dialect lexicons and dialectological data, indicated that dialect researchers should not only use interview-based action of producing vocabulary. They should elevate their studies to the level of lexicography. At this

1. Assistant Professor in Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran
E-mail: dpoomozaffari@scu.ac.ir <https://orcid.org/0009-0002-3827-750X>

level, they are required to use the capacity of structural semantics to provide a complete list of the material words of the dialects in order to compile a more complete and accurate list of dialect words to be recorded in macrostructure of dialect dictionary, and in its microstructure they should be able to write logical definitions. Regardless of the complimentary linguistic researches, linguists' field study always have the major defects of missing a significant number of names for domestic animals (e.g., capra and sheep) and incomplete or ambiguous definitions of the listed names.

Keywords: Dialect Study, Dialect Lexicography, Lamerdi Dialect, Bakhtiari Dialect, Capra Names, Sheep Names

Extended Abstract

1. Introduction

Wherever the lives and livelihoods of the inhabitants of a region depend on plants, animals, or other natural phenomena, a wealth of words and systematic linguistic classifications arise for those plants, animals, or natural phenomena in the language of its speakers. Since the time the Iranians succeeded in domesticating livestock and utilized every part of their existence for food, clothing, the construction of various tools, etc., capras and sheep have had a significant presence in the art, culture, and rituals of Iranian tribes. In the languages and dialects of the warm and dry regions of the Iranian plateau, where livestock farming has primarily focused on capra rearing, and in areas where sheep farming has been important due to different climatic conditions, there exist specific and noteworthy lexical fields and systematic classifications that should be scientifically described and recorded in dialect dictionaries before they are completely forgotten. This article aims to demonstrate, firstly, what semantic system of hyponyms related to copra and sheep in Persian dialects exist; and secondly, to show how these lexemes can be accurately collected and defined appropriately for inclusion in dialect dictionaries.

2. Method

For this research, two dialects of the Persian language, Lamerdi and Bakhtiari, which belong to the same linguistic group, have been selected. Data related to the Lamerdi dialect was collected through interviews with local shepherds and the personal knowledge of the researcher (as a native speaker). To collect and define the nouns related to capras and sheep among the Bakhtiari people, reliance was on written

sources, and in some cases, conversations were made with speakers of the dialect. Among the vast array of lexemes related to domestic animals, a set of nouns and adjectives pertaining to different types of capras and sheep was initially selected, followed by another set of names related to dairy products, animal diseases, herding, and shepherding, which were set aside. After narrowing down the data based on their shared characteristics to the vocabulary related to capras and sheep, the semantic components of breed, age, gender, fertility, childbirth, hair color, and ear shape were carefully identified using component analysis in structuralist lexical semantics, and the semantic system of the names of various capras and sheep in the selected dialects was elucidated. Finally, the data obtained from the component analysis was utilized to provide logical definitions and to be included in dialect dictionaries.

3. Results

Data analysis shows that in the Lamardi dialect, naming various types of capras involves components such as age, gender, fertility, fertility, and hair color. The most generative method for naming local capras combines two components: color words (hair color) and ear words (shape, condition, and size of the ears). The identification of 32 compound words formed by the combination of these two semantic components highlights its significant generativity. In addition to names based on the physical characteristics and anatomy of capras and sheep in Persian dialects, another method for naming these animals has been used, which I call “added signs”. “Branding on the face” and “cutting the ear” are the most prominent methods for inscribing human-added signs on the bodies of these animals. The latter method has been particularly common among Bakhtiari herders who have engaged in raising sheep herds. The most important achievement of this research is the identification of the semantic systems for naming different types of capras and sheep in some Persian dialects and defining them based on the semantic components of those names.

4. Discussion and Conclusion

The results indicate that a significant part of the one hundred and fifty-year tradition of dialectology in Iran, which has primarily focused on lexicon (a book containing an alphabetical arrangement of the words in a dialect), needs to be updated using contemporary lexicographic principles and elevated to the level of lexicography. A review of the dialectal data collected by researchers regarding the vocabulary related to capras and sheep in various regions of Iran reveals that most of these studies have failed to explain the existing semantic systems of naming domesticated animals, because they have not used the potential of structuralist lexical semantics. Consequently, these studies suffer from two major shortcomings: either they have

not been able to provide a complete list of names for different types of livestock, or they have not offered suitable logical definitions for inclusion in dialect dictionaries. To address these deficiencies, it is essential to incorporate structuralist semantic theories alongside field studies and interviews with livestock farmers to resolve both existing shortcomings. With the increasing decline of traditional animal husbandry and the expansion of industrial and commercial livestock farming, the terminology related to different types of livestock and their associated semantic systems will be completely forgotten. Therefore, one of the author's suggestions in the field of dialect studies is to transform the existing "dialect lexicons" into "dialect dictionaries", which can be achieved in a short time through the application of structuralist semantics and lexicographic principles. In pursuing such a goal, even merely focusing on the conceptual domains of the material vocabulary of dialects would be a practical and beneficial step towards better and more efficient documentation of dialectal vocabulary.

DOI: <https://doi.org/10.22067/jls.2024.87907.1581>

شاپای الکترونیکی:
۲۷۸۳-۲۵۲X

شاپای چاپی:
۳۰۶۰-۸۱۷۱

گذار از واژه‌نامه‌نگاری به فرهنگ‌نویسی گویشی؛ مطالعه موردی واژگان‌شناسی

نام‌واژه‌های انواع بُز و گوسفند در گویش‌های لامردی و بختیاری

دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۵ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۰۶ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۹ انتشار برخط: ۱۴۰۳/۱۲/۰۵
داوود پورمظفری^۱

ارجاع به این مقاله:

پورمظفری، د. (۱۴۰۳). گذار از واژه‌نامه‌نگاری به فرهنگ‌نویسی گویشی؛ مطالعه موردی واژگان‌شناسی نام‌واژه‌های انواع بُز و گوسفند در گویش‌های لامردی و بختیاری، جستارهای نوین ادبی، ۱۳۳-۱۶۴. <https://doi.org/10.22067/jls.2024.87907.1581>

چکیده

بهره‌گیری گویش‌پژوهان از قابلیت‌های معنی‌شناسی ساختارگرا و اصول فرهنگ‌نویسی مطالعات موجود در حوزه واژگان‌شناسی گویشی را به سطح فرهنگ‌نویسی ارتقا می‌دهد. در این پژوهش برای نشان دادن ظرفیت رویکردهای حوزه‌های واژگانی و مؤلفه‌های معنایی در به‌دست‌دادن تعاریف جنس و فصلی در فرهنگ‌های گویشی، روابط مفهومی در میان مجموعه‌ای از نام‌واژه‌های انواع بُز و گوسفند در چند گویش فارسی مطالعه شده است. خود این مجموعه‌ها از چندین زیرمجموعه دیگر تشکیل می‌شوند که بر پایه مؤلفه‌های معنایی نژاد، جنسیت، سن، باروری، زایمان، رنگ مو، شکل و حالت گوش و چند مؤلفه دیگر قابل تمایز، صورت‌بندی و تعریف هستند. تجربه نگارنده در استخراج نام‌واژه‌های انواع بُز در گویش لامردی (رایج در جنوب استان فارس) و مطالعه برخی اطلاعات مهم تکمیلی از گویش بختیاری و چند گویش دیگر، همچنین بررسی واژه‌نامه‌های گویشی و داده‌های گویش‌شناسی نشان می‌دهد گویش‌پژوهان باید از واژگان‌شناسی مبتنی بر مصاحبه صرف با گویش‌وران

↑
بالا سکن تصویر، می‌توانید این مقاله را در تارنمای مجله مشاهده نمایید.

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

گذر نموده و مطالعات خود را به سطح فرهنگ‌نویسی ارتقا دهند. در این سطح، آنان باید دست‌کم برای استخراج فهرست کاملی از واژگان مادی گویش‌ها از ظرفیت معنی‌شناسی ساختارگرا بهره ببرند تا برای تدوین کلان‌ساختار فرهنگ‌گویی فهرست کامل‌تر و دقیق‌تری از واژگان گویشی را برای ثبت در جایگاه سرمدخل‌های فرهنگ تدوین کنند و در خردساختار آن نیز قادر به ارائه تعریف‌های جنس‌فصلی گردند. بدون توجه به پژوهش‌های تکمیلی زبان‌شناختی، تحقیقات میدانی گویش‌شناسان همواره دو نقص عمده خواهد داشت: یکی، فوت‌شدن تعداد قابل‌توجهی از نام‌واژه‌های دام‌های اهلی (در اینجا بز و گوسفند) و دیگری، تعاریف ناقص یا مبهم از نام‌واژه‌های استخراج‌شده.

کلیدواژه‌ها: گویش‌پژوهی، فرهنگ‌نویسی گویشی، گویش لامردی، نام‌واژه‌های بز، نام‌واژه‌های گوسفند.

۱. مقدمه

در هر جایی که آبریان، درختان یا چارپایانی وجود داشته باشد که قوت غالب و معاش مردم آن ناحیه شدیداً بدان وابسته باشد، در زبان یا گویش آن‌ها رده‌بندی‌های نظام‌مند و نام‌های قاعده‌مند برای آن درختان، چارپایان و آبریان می‌توان سراغ گرفت. همواره تمام یا بخشی از معیشت و قوت ساکنان حاشیه دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان به آبریان وابسته بوده است. آن‌ها در گذر زمان به شناخت دقیقی از انواع آبریان دست یافته و آن‌ها را بر اساس مشخصه‌هایی چون رنگ گوشت، اندازه، شکل ظاهری، فلس، رنگ پوست و جز آن طبقه‌بندی کرده‌اند. در برخی از نواحی ایران که زندگی مبتنی بر باغداری بوده، انواع مختلفی از مرکبات، میوه‌ها و مغزیجات (گردو، پسته و مانند آن) به عمل می‌آمده و زبان‌ها و گویش‌های آن نواحی در این زمینه از واژگان متنوع‌تری برخوردار بوده‌اند. در مناطق دیگری نیز دامداری پیشه اصلی مردم بوده و معیشت مردم از همین راه تأمین می‌شده است.

از زمانی که ایرانیان موفق به اهلی کردن دام‌ها شده و از جزء جزء وجود آن‌ها برای تغذیه، ساخت انواع ابزارها، پوشاک و جز آن بهره گرفته بودند، بز و گوسفند دو هنر، آیین‌ها و فرهنگ اقوام ایرانی حضوری چشمگیر داشته است. فراوانی نقش مایه‌های جانوری به‌ویژه بز کوهی و قوچ در هنر صخره‌ای ایران نمود برجسته این حضور قلمداد می‌شود.^۱ همچنین، پیدایش منظومه‌های مناظره‌ای و مفاخره‌ای درخت آسوری به زبان پارتی و دو روایت باقی‌مانده از منظومه

۱. وفور نگاره‌های حیوانی به‌ویژه بزکوهی و قوچ در سنگ‌نگاره‌ها، دست‌بافته‌ها، خالکوبی‌ها، سنگ قبرها، مجسمه‌ها، ابزارها و ظروف در مناطق مختلف ایران و نقش معنایی آن موضوع پژوهش‌های متعددی قرار گرفته است. برای نمونه ر.ک.: [افضل طوسی، ۱۳۹۱؛ رهیده و عقیقی حاتمی‌پور، ۱۳۹۳؛ معروفی اقدم و دیگران، ۱۳۹۹؛ نجفی، ۱۳۹۹؛ حسین‌آبادی و صفورا، ۱۳۹۹؛ صادقی و دیگران، ۱۴۰۲.](#)

فارسی می‌ش و رز - که یک طرف مناظره حیواناتی چون بز و میش هستند و به فواید و خواص خود در برابر نخل و رزبن فخر می‌فروشند - بازتاب اهمیت آن در ادبیات است.^۱ در زبان‌ها و گویش‌های رایج نواحی گرم و خشک فلات ایران که دامداری بیشتر به پرورش بز اختصاص داشته و در مناطقی که به دلیل وضعیت اقلیمی متفاوت‌تر گوسفندداری مورد توجه بوده است، حوزه‌های واژگانی مشخص و قاعده‌مندی‌های قابل‌اعتنایی وجود دارد که باید آن‌ها را به شیوه‌ای علمی توصیف و در فرهنگ‌های گویشی ضبط کرد.

نوشته حاضر درصدد است تا نشان دهد که اولاً واژه‌های زیرشمول بز و گوسفند در گویش‌های فارسی از چه نظام معنایی برخوردار هستند؛ ثانیاً، چگونه می‌توان آن‌ها را به‌دقت احصا نموده و تعریفی مناسب از آن‌ها برای درج در فرهنگ‌های گویشی به دست داد. به این منظور، نگارنده ابتدا با استفاده از معنی‌شناسی ساختارگرا^۲ بر استخراج نام‌واژه‌های انواع بز و گوسفند؛ یعنی اسم یا صفتی که برای نامیدن یکی از اعضای مجموعه‌ای از بزها یا گوسفندان به کار می‌رود؛ در دو گویش لامردی (در جنوب استان فارس) و بختیاری تمرکز نموده و قاعده‌مندی‌های آن را نشان داده است. آنگاه با مروری بر داده‌های گویشی گردآوری‌شده در زمینه واژگان مربوط به دام و دامداری کاستی‌های روش‌شناختی آن‌ها را آشکار و سرانجام ضرورت گذار از واژه‌نامه‌نویسی^۳ به فرهنگ‌نویسی گویشی^۴ را گوشزد می‌نماید.

۲. مبانی نظری

رویکردهای عمده در معنی‌شناسی ساختارگرا نسبتی با تعریف‌نگاری در سنت فرهنگ‌نویسی دارد. فرهنگ‌نویسان پیش از طرح رویکردهای معنی‌شناسی ساختارگرا همواره از شیوه‌هایی برای تعریف واژه‌ها استفاده می‌کرده‌اند که ما

۱. در این باره ر.ک.: آسموسن (1973)؛ معتمدی (۱۳۹۰) و قیصری (۲۵۳۵).

3. structural semantics

۳. واژه‌نامه (lexicon) گونه‌ای از آثار مرجع است که در آن کلمات یک زبان، گونه زبانی، گوینده یا متن فهرست و توضیح داده می‌شوند، چه به‌صورت ترتیب الفبایی و چه به‌صورت موضوعی. در زبان انگلیسی، این اصطلاح با فرهنگ عمومی مرتبط نیست، بلکه به آثار تخصصی‌تر با گرایش‌های کلاسیک، ادبی یا فنی ارتباط دارد. در دوره رنسانس، واژه‌نامه یکی از چندین عنوان رقیب برای فرهنگ‌های تخصصی (اغلب چندزبانه) بود (Hartmann and James, 2002, p. 86).

۴. در این پژوهش مقصود از فرهنگ گویشی (dialect dictionary) گونه‌ای از آثار مرجع است که واژگان یک یا چند گویش از یک زبان معین را با استفاده از پیکره (corpus) بر پایه اصول فرهنگ‌نویسی و بر اساس کلان‌ساختار (macro structure) و خردساختاری (micro structure) مدون ارائه می‌دهد.

از نیمه قرن بیستم صورت سامان‌یافته‌تر آن‌ها را در زیر عنوان حوزه واژگانی^۱، مؤلفه‌های معنایی^۲ و روابط معنایی^۳ می‌شناسیم.^۴ به همین دلیل است که گفته‌اند میان واژگان‌شناسی^۵ و معنی‌شناسی واژگانی^۶ پیوند خواهرخواندگی برقرار است (گیررتز، ۱۳۹۳، ص. ۱۱۹). فرهنگ‌نویسی گویشی نیز همچون سایر شاخه‌های فرهنگ‌نویسی می‌تواند از همه رویکردهای معنی‌شناسی ساختارگرا در جای خود استفاده کند. در این جا پس از توضیح اصطلاح حوزه واژگانی بر رویکرد مؤلفه‌های معنایی و نقش آن در نگارش تعریف‌های منطقی تأکید و از بحث پیرامون روابط معنایی – که سنخیتی با موضوع این مقال ندارد – چشم‌پوشی می‌شود.

۱.۲. حوزه واژگانی

واژگانی عبارت است از «مجموعه‌ای از اقلام واژگانی که معانی آن‌ها به یکدیگر وابسته است و در کنار یکدیگر ساخت مفهومی^۷ دامنه مشخصی از واقعیت‌های جهان خارج را تشکیل می‌دهند» (گیررتز، ۱۳۹۳، ص. ۱۳۱). عبارت «ساخت مفهومی» در این تعریف نیاز به توضیح بیشتری دارد. در رویکرد ساختارگرایی سوسوری غایت این بود که ماده (صوت و مصداق) از مطالعه زبان کنار گذاشته شود (صفوی، ۱۳۹۹، ص. ۱۳۲)؛ به این معنی که زبان‌شناسی بدون ارجاع به مصادیق مادی به مطالعه زبان بپردازد؛ اما باید توجه داشت که «همه چهارچوب‌های ساختارگرایی در زمینه معنی‌شناسی واژگانی نتوانستند در حوزه ساختارگرایی باقی بمانند و تمایزی میان سطح زبانی و سطح دایرةالمعارفی و کاربردشناختی برقرار سازند» (گیررتز، ۱۳۹۳، ص. ۲۰۲). ایجاد این تمایز «غایت ساختارگرایی بود که دستیابی بدان با ناکامی مواجه شد» (همان، ص. ۲۱۲) زیرا «تمایز میان توصیف معنی در سطح دانش زبانی و دانش دایرةالمعارفی آن‌گونه که مدّ نظر ساختارگرایان بوده است، قطعی و مشخص نیست» (همان، ص. ۲۱۱)؛ بنابراین با قدری عدول از برخی اصول ساختارگرایی باید به مصداق‌های موجود یک واژه در جهان و دانش دایرةالمعارفی توجه نمود (همان، ص. ۲۰۸).

در بحث از حوزه‌های واژگانی همواره با مقوله‌ها یا مجموعه‌هایی سروکار داریم که بر حسب وجوه افتراقشان شکل

1. lexical field

2. semantic components

3. semantic relations

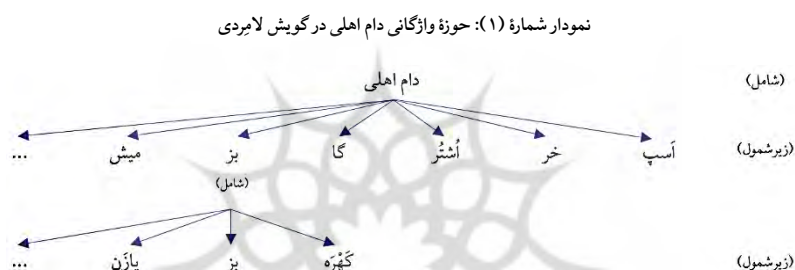
۴. به‌عنوان نمونه، گیررتز مدعی است که وجود سنت واژه‌نگاری رایج در بخش تعریف‌نویسی فرهنگ‌های لغت به روشی تحلیلی، یکی از زمینه‌های مؤثر در پیدایش تحلیل‌های مؤلفه‌ای در معنی‌شناسی بوده است (گیررتز، ۱۳۹۳، ص. ۱۷۷).

5. lexicography

6. lexical semantics

7. conceptual structure

می‌گیرند. درست در همان زمان که وجوه افتراق «مجموعه» را پدید می‌آورد، وجوه اشتراک ما را به یک «نمونه» می‌رساند (صفوی، ۱۳۹۹، ص. ۱۵۹). حوزه واژگانی «دام اهلی» مجموعه‌ای است از واژه‌هایی که اعضای آن در نظر غالب فارسی‌زبانان بر اساس وجوه افتراق مشتمل است بر اسب، الاغ، شتر، گاو، گاومیش، بز و گوسفند. در این حوزه واژگانی، «مفهوم» دام اهلی «شامل»^۱ و هرکدام از «مصادق‌های» آن «زیرشمول»^۲ هستند. هر یک از این واژه‌های زیرشمول نیز برحسب «نوع» (سن، جنسیت، رنگ و ...) مصادق‌های دیگری دارند که باز میان آن‌ها رابطه شمول و زیرشمول برقرار می‌شود (نمودار شماره ۱). در این پژوهش بز و گوسفند به‌عنوان واژه‌های شامل در نظر گرفته شده و انواع آن‌ها در گویش‌های فارسی به‌عنوان واژه‌های زیرشمول شناسایی و تعریف شده است.

در سنت گردآوری داده‌های گویشی در ایران رویه‌ای وجود دارد که در اینجا اشاره بدان ضرورت دارد. چنان‌که در داده‌های گویشی گردآوری‌شده برای گویش‌های فارسی به‌خوبی دیده می‌شود «حوزه‌های معنایی از طریق واحدهای مشترک در چند حوزه، به یکدیگر ارتباط می‌یابند و این تداعی‌ها تا بی‌نهایت ادامه می‌یابد» (صفوی، ۱۳۸۷، ص. ۱۹۹). به‌طور مثال، گویش‌پژوهان در کنار گردآوری نام انواع دام از راه دنبال کردن تداعی‌های صوری و معنایی به فرآورده‌های لبنی، انواع پشم و ابزارهای پشم‌چینی، گونه‌های مختلف چوپانی، انواع سگ گله^۳، بیماری‌های دام و غیره نیز می‌پردازند. در پژوهش حاضر آگاهانه از این شیوه پرهیز و دامنه کار به نام‌واژه‌های انواع بز و گوسفند در دو گویش معین محدود شده است.

1. superordinate

2. hyponym

۳. درباره نام‌های مختلف برای چوپانان و سگ گله در الموت قزوین ر.ک.: عسگری، ۱۳۸۴، صص. ۷۸-۸۱؛ برای انواع همین نام‌ها در میان کوچ‌نشینان بختیاری ر.ک.: کریمی، ۱۳۵۲، ص. ۵۲؛ نیز دیگر، ۱۳۶۹، صص. ۵۸، ۶۰ و ۸۷. همچنین برای تنوع واژگان مربوط به انواع گله و چوپان در مناطق دیگر ایران ر.ک.: فرهادی، ۱۳۷۹؛ ملک‌زاده، ۱۳۸۰، ص. ۲۲۲.

۲. مؤلفه‌های معنایی

تحلیل مؤلفه‌ها یا نشان‌های معنایی دومین رویکرد عمده ساختارگرایانه است که به بررسی روابط درونی واژه‌های یک حوزه واژگانی می‌پردازد. «تحلیل مؤلفه‌ای^۱ نتیجه منطقی باور به نظریه حوزه واژگانی است و بر اساس آن معلوم می‌کند که هر واحد بر حسب چه مختصه یا مختصاتی در تقابل با سایر واحدهای یک حوزه قرار می‌گیرد» (گیرتر، ۱۳۹۳، ص. ۱۳۲). در این رویکرد «فرض بر این است که مفهوم واژه‌ها از واحدهای معنایی کوچک‌تری به نام مؤلفه معنایی تشکیل شده است» (گندمکار، ۱۳۹۹، ص. ۳۲۶). همین فرض «به‌طور عمده از آنچه سوسور تحت عنوان ارزش مطرح می‌سازد، نشئت گرفته است» (پالمر، ۱۳۸۱، ص. ۱۲۴) و بر این اساس تمایز واژگان یک حوزه از حوزه‌های دیگر و واژه‌های هم‌حوزه اهمیت می‌یابد. تعریف واژه بر پایه مؤلفه‌های معنایی رهیافتی مبتنی بر تجزیه‌مداری است که در سنت فرهنگ‌نویسی بسیار دیرپاست. این رهیافت برای تعریف تحلیلی یا جنس‌وفصلی^۲ واژه‌هایی که مصداق عینی دارند و کاربران یک زبان یا گویش قادرند میان مصداق‌های آن‌ها تمایزهایی ایجاد کنند و هر یک از آن‌ها را جداگانه نام‌گذاری کنند، بسیار کارآمد است زیرا تنها «مؤلفه‌هایی مورد مطالعه معنایی قرار می‌گیرند که به تقابل واژه‌ها مربوط شوند» (همان، ص. ۸۰).

۳. نام‌واژه‌های گویشی و تعاریف ساختارگرایانه آن‌ها

به‌منظور استخراج کامل و تعریف دقیق همه نام‌واژه‌های متعلق به حوزه واژگانی «بز» در گویش لامردی، داده‌های میدانی گردآوری شده از مصاحبه با دامداران محلی و اطلاعات شخصی گویش‌پژوه (به‌عنوان گویش‌ور بومی) بر اساس مؤلفه‌های معنایی نژاد، سن، جنسیت، باروری، زایمان، رنگ مو و شکل گوش دسته‌بندی شده است. برای جمع‌آوری و تعریف نام‌واژه‌های دیگری متعلق به حوزه واژگانی بز و گوسفند در میان بختیاری‌ها تکیه بر منابع مکتوب بوده و در پاره‌ای از موارد با گویشوران گفتگو شده است.

۱. نام‌واژه‌های انواع بز و گوسفند

پیش از هرگونه بحث درباره انواع نام‌واژه‌های بز در گویش لامردی^۳ لازم است گفته شود که در این گویش «بز» هم

1. componential analysis

۲. تعریف تحلیلی analytical definition یا تعریف منطقی logical definition [نوعی تعریف] است که بر اساس آن معنای یک واژه یا عبارت با ذکر طبقه کلی آن (جنس) و حداقل یک ویژگی ممیز (فصل) ارائه می‌شود» (قطره، ۱۳۹۶).

۳. گویش لامردی در بخش وسیعی از شهرستان‌های لامرد و مهر در جنوب استان فارس رواج دارد. لامردی در شمار گروه گویش‌های جنوب غربی و از خانواده گویش‌های لُری قلمداد می‌شود.

نوعی از دام اهلی را نام‌گذاری می‌نماید و هم گونه ماده آن را نام‌دهی می‌کند. به همین دلیل باید آن را «شمول معنایی هم‌نام» نامید؛ زیرا مطابق آنچه در نمودار شماره (۱) ترسیم شده این واژه «در سلسله‌مراتب شمول معنایی هم جایگاه واژه شامل را اشغال کرده و هم جایگاه یکی از واژه‌های زیرشمول را به خود اختصاص داده است» (صفوی، ۱۳۸۷، ص. ۱۰۱).

یکی از مؤلفه‌های معنایی که تعدادی از نام‌واژه‌های انواع بز را در گویش لامردی از هم متمایز می‌سازد، نژاد است. بر این اساس پنج نوع «بربری»، «پاکستانی»^۱، «ترکی»، «دورگ» و «محلی» قابل شناسایی است. از منظر شناختی، دامداران لامردی گونه محلی را - که بزی است دارای موی بلند، شاخ‌های خنجرری یا مارپیچ، گوش‌هایی که بلندی آن از ۲ تا ۲۰ سانتی‌متر تنوع دارد و غالباً دوقلوها نیست - معیاری برای توصیف سایر نژادها قرار می‌دهند. بز ترکی تنها نژادی است که فقط در مؤلفه معنایی «شکل شاخ» با نژاد محلی تفاوت و در سایر مؤلفه‌ها با آن اشتراک معنایی دارد؛ با این حال مبنای شناختی دامداران و گویشوران لامردی مشخصه‌های معنایی گونه «محلی» است^۲. به همین دلیل در جدول شماره (۱) مؤلفه‌های قد و وزن آن با عدد ۰ رمزگذاری شده تا حالت خنثی را نشان بدهد. بز «دورگ» که مولود آمیزش نژاد پاکستانی و محلی است، از حیث قد بلندتر و از جهت وزن سنگین‌تر از بز محلی است. این تمایز با نشانه + مشخص شده و بز پاکستانی که از حیث قد و وزن متمایزترین نژاد محسوب می‌شود با ++ نشانه‌گذاری شده است. به همین نحو، بز بربری که جثه‌ای کوچک‌تر از بز محلی دارد، در مؤلفه‌های قد و وزن با نشانه - از سایر نژادها متمایز شده است. با در نظر داشتن جدول شماره (۱) دو نمونه از تعاریف جنس و فصلی ارائه شده که بر پایه تحلیلی ساختارگرایانه به دست آمده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. بعضی از دامداران آن را «اسرائیلی» نیز می‌نامند.

۲. مؤلفه شاخ در تعریف بز برجسته است به همین دلیل بز بی‌شاخ کاملاً نشاندار است و در گویش‌ها حتماً نام‌واژه‌ای برای آن یافت می‌شود؛ مثلاً در لامردی آن را «گل» و در دوانی «هُل» می‌نامند.

جدول شماره (۱)

مؤلفه‌های معنایی						نام‌واژه‌های انواع بز
زایی	شکل شاخ	اندازه گوش	مو	وزن	قد	
دوقلوزا	خنجری، مارپیچ	۳۰ سانتی‌متر	کوتاه کوتاه	++	++	
دوقلوزا	خنجری، مارپیچ	متنوع	موی کوتاه	+	+	
تک‌قلوزا	خنجری، مارپیچ	متنوع	موی بلند	0	0	
تک‌قلوزا	صاف و کشیده	متنوع	موی بلند	0	0	
دوقلوزا	خنجری، مارپیچ	کوتاه، متوسط	موی کوتاه	-	-	
پاکستانی /pā.kes.sā.mi/						دورگ do.rag
/do.rag/						محلی /ma.hal.li/
/tor.ki/						ترکی /bar.ba.ri/
						بربری

• دورگ do.rag (صفت) (بز) مولود آمیزش بز نر پاکستانی و ماده محلی که از حیث قد بلندتر و از جهت وزن سنگین‌تر از گونه محلی است، موی کوتاه دارد و غالباً دوقلوزاست.

• بربری bar.ba.ri (صفت) (بز) نژادی است که از حیث قد کوتاه‌تر و از جهت وزن سبک‌تر از گونه محلی است، موی کوتاه دارد، گوش بزرگ ندارد و غالباً دوقلوزاست.

دسته‌ای دیگر از نام‌واژه‌های انواع بز در گویش لامردی بر پایه تجزیه آن‌ها به مؤلفه‌های معنایی «جنسیت»، «سن»، «باروری» و «زایمان» قابل تعریف هستند. از میان دوازده واژه‌ای که در جدول شماره (۲) نشان داده شده، فقط دو مورد نخست از نظر جنسیت بی‌نشان^۱ است؛ زیرا /ka:ra/ هم به بز غاله نر و هم به بز غاله ماده اطلاق می‌شود؛ «دوجنسه» یا /na.nar.na.mā.ōa/ نیز رفتارهای ویژه یکی از جنسیت‌های نر یا ماده را به‌طور کامل بروز نمی‌دهد. به گفته یکی از دامداران محلی چنین بزی همانند نوع ماده ادرار خود را دفع می‌کند؛ اما در فصل جفت‌گیری تمایل به بروز رفتارهای بز نر دارد. هنگامی که نام‌واژه‌ای به جنسیت نشاندار نباشد، قطعاً به دو مؤلفه باروری و زایمان نیز نشاندار نخواهد بود. شش نام‌واژه اختصاص یافته به انواع بز نر بر مبنای جنسیت به مؤلفه معنایی «زایمان» نشاندار نیست؛ به عبارت دیگر مؤلفه زایمان برای بز نر «حشو» محسوب می‌شود و در تعریف واژه بدان پرداخته نمی‌شود. غیر از هشت نام‌واژه مذکور، بقیه موارد به مؤلفه‌های جنسیت، باروری و زایمان نشاندار هستند؛ اما هنوز نمی‌توان آن‌ها را از همدیگر و سایر واژه‌های هم‌حوزه متمایز نمود.

جدول شماره (۲)

مؤلفه‌های معنایی				نام واژه‌های اقلع بز
جنسیت	سن	باروری	زایمان	
نَمَرَنَه مآذَه /na.nar.na.mâ.ðə/	- جنسیت	+ سن	- باروری	
کَهَرَه /ka:.ra/	- جنسیت	+ سن	- باروری	
کَهَرَه چَکَل /ka:.ra.čə.kəl/	+ مذکر	+ سن	- باروری	
چَکَل /čə.kəl/	+ مذکر	+ سن	+ باروری	
جَنگ /jong/	+ مذکر	+ سن	+ باروری	
جَنگ پازَن /jong.pā.ðan/	+ مذکر	+ سن	+ باروری	
پازَن /pā.ðan/	+ مذکر	+ سن	+ باروری	
اپازَن کَهَرَه /ke:.ra/	+ مذکر	+ سن	+ باروری	
گِیَسَه /gi.sa/	- مذکر	+ سن	+ باروری	
کَهَرَه گِیَسَه /ka:.ra.gi.sa/	- مذکر	+ سن	- باروری	
بَز /boð/	- مذکر	+ سن	+ باروری	
کِیِر /ke.ser/	- مذکر	+ سن	- باروری	

اطلاعات میدانی گردآوری شده از گویش لامردی نشان می‌دهد که در تعریف همه انواع بز در جدول شماره (۲) مؤلفه سن نقش دارد اما درج آن به شکلی که در ستون رنگی آن جدول آمده به تعریف‌نگار فرهنگ گویشی کمکی نمی‌کند. در چنین وضعی به تحلیل مؤلفه‌ای دیگری نیاز است تا بتوان به اطلاعات کامل تری دست یافت. برای نیل به این مقصود در جدول شماره (۳) مؤلفه سن با مقاطع زمانی مؤثری که دامداران آن‌ها را در نام‌گذاری انواع بز مورد توجه قرار می‌دهند، جابه‌جا شده است تا بتوان هسته معنایی نام‌واژه‌ها را به‌طرزی روشن‌تر آشکار نمود. درواقع، در این جدول - برخلاف جدول‌های شماره (۱) و (۲) که تعریف یک نام‌واژه از راه «تجزیه» آن به مؤلفه‌های معنایی اش حاصل می‌شد - نام‌واژه‌ها از راه «ترکیب» مؤلفه‌هایی معنایی شناخته و تعریف می‌شوند.

جدول شماره (۳)

[+نوراد]	[+مشن ماه]	[+یکساله]	[+دوساله]	[+سهساله]
-	-	جنگ	پازَن	اپازَن کَهَرَه
کَهَرَه	کَهَرَه چَکَل	-	-	-
کَهَرَه	کَهَرَه گِیَسَه	کِیِر	کِیِر	کِیِر
-	-	گِیَسَه	-	-
-	-	بَز	بَز	بَز

دسته‌ای از نام‌واژه‌های بز که بر پایه مؤلفه سن پدید آمده‌اند، نمایانگر نوعی «حد وسط» هستند؛ مثلاً بز نری که در مراحل رشد در حد وسط شش ماهگی تا یک سالگی قرار دارد «چَکَل» خوانده می‌شود و آن‌که در حد وسط یک سالگی

کامل و دوسالگی کامل قرار دارد «جنگ‌پازن» هم نامیده می‌شود. با توجه بازه‌های زمانی حد وسط، انواع بز نر پس از این که قابلیت باروری پیدا می‌کنند بر حسب سن‌شان به ترتیب «چکل»، «جنگ»، «جنگ‌پازن»، «پازن» و «پازن کِهَرَه» (به معنی پازن پیر) نامیده می‌شوند.

چنان‌که در جدول شماره (۳) به‌خوبی نمایان می‌شود که واژه‌های «بز» و «کِسر» به انواعی اطلاق می‌شود که حتماً به سن باروری (یک‌سالگی) رسیده باشند. وجه اشتراک این دو در جنسیت و سن است و وجه تمایز آن‌ها در این است که بز قابلیت باروری و زایمان را دارد اما کِسر نازاست. در این مورد، میان بز یک‌ساله و بیشتر نیز تفاوتی وجود ندارد. «گیسه» که در یک‌سالگی به بلوغ می‌رسد و قابلیت باروری می‌یابد، یا می‌زاید که دقیقاً پس از نخستین زایمان «بز» نامیده می‌شود؛ یا اصلاً قدرت باروری ندارد که «کِسر» خوانده می‌شود. البته از حیث نوع دستوری این نکته شایان ذکر است که «کِسر» به‌عنوان صفت برای بز به‌کار می‌رود. بر پایه این تحلیل‌های مؤلفه‌ای، تعاریف جنس و فصلی مناسبی به دست می‌آید که در زیر چند نمونه از آن ارائه می‌شود:

• کِهَره چکل ka:ra.ča.kal (اسم) بز نر شش ماهه نابالغ.

• گیشه gi.sa (اسم) بز ماده یک‌ساله و تازه‌بالغ که هنوز نزنائیده است.

تعداد قابل توجهی از واژگان متعلق به نام‌های انواع بز و گوسفند بر پایه توجه به دو مؤلفه گوش و رنگ مو یا پشم به وجود آمده است. علت این که به‌شکل گسترده‌ای دو مؤلفه مزبور در نام‌گذاری بز و گوسفند استفاده شده، «ثبات» آن‌هاست. اندازه گوش بز و گوسفند و رنگ‌بندی مو و پشم‌شان از زمان تولد تا پیری و کلان‌سالی هیچ‌گونه تغییری نمی‌کند؛ مثلاً موی سیاه بز بر اثر افزایش سن سفید نمی‌شود و شکل و اندازه گوش‌هایش از زمان تولد تا پایان سن رشد ثابت می‌ماند. بر پایه آنچه در متون جانورشناسی قرن هفتم آمده است، گذشتگان به این موضوع کاملاً آگاه بوده‌اند هر چند ممکن است در تشخیص دلیل آن بر صواب نبوده باشند: «آنک موی مردم بعد از سیاهی سپید گردد، آن است که غذای‌های مختلف خورند؛ و حیوانات را غذا جنسی معدود است و ترکیب پست است بدین جهت موی ایشان سپید نشود». (مراغی، ۱۳۸۸، ص. ۴۹).^۱

۱. بر اساس گزارش دمیری، جانورشناس مصری قرن هشتم، گذشتگان اسب را تغییر رنگ می‌داده‌اند. «اگر خواهند که اسب اشتهب را سیاه کنند، پوست گردکان تازه با مورد و براده آهن بجوشانند، بعد از آن که اسب را پاک شسته باشند، بمالند و یک شبانروز گذارند، سیاه شود. سیاهی او تا شش ماه باقی ماند» (۱۳۹۵، ص. ۲۸۲). همو در شیوه دیگری را نیز برای تغییر رنگ موی اسب شرح می‌دهد که موی تازه (ادامه پاورقی در صفحه بعد ←)

تعدادی از واژه‌های متعلق به حوزه واژگانی بز در گویش لامردی بر حسب شکل یا حالت گوش و اندازه آن تعریف می‌شود. شکل و حالت گوش انواع بز بسته به این‌که «صاف و کشیده»، «پهن و افتاده»، «بندانگشتی» یا «لوله‌ای شکل و خمیده» باشد، همچنین با توجه به اندازه‌های تقریبی متفاوتی که در جدول شماره (۴) نشان داده شده، به تعریف چهار واژه «بَلّ»، «رَش»، «گَجّ» و «مَرّ» کمک می‌کند. در این پژوهش به قیاس «رنگ‌واژه» - که در ادامه به تفصیل بدان پرداخته خواهد شد - برای سهولت اشاره به حوزه واژگان گوش بز و گوسفند لفظ «گوش‌واژه» وضع شده است.

جدول شماره (۴)

شکل گوش	حالت گوش	اندازه گوش
بَلّ /ball/	صاف و کشیده	عرض تقریبی ۴ و طول حدود ۱۰ سانتی‌متر
رَش /raš/	افتاده	عرض تقریبی ۵ و طول حدود ۲۰ سانتی‌متر
گَجّ /gojj/	-	بلندی حدود ۲ سانتی‌متر
مَرّ /morr/	خمیده	به طول تقریبی ۸ سانتی‌متر

- بَلّ ball (صفت) (بز) دارای گوش‌های سیخ با حالتی صاف و کشیده به عرض تقریبی ۴ و طول حدود ۱۰ سانتی‌متر.
- رَش raš (صفت) (بز) دارای گوش‌هایی به شکل برگ پهن با حالتی افتاده به عرض تقریبی ۵ و طول حدود ۲۰ سانتی‌متر.

نام‌واژه‌های بز بر اساس رنگ در گویش لامردی تنوع زیادی دارد. هرگاه رنگ موی بز در سراسر بدنش به صورت یکدست سیاه، سفید، حنایی، بور یا مایل به سبز باشد، به ترتیب «سیا» /si.yâ:/، «سفید» /sa.fið/، «حنایی» /ha.nâ:y/، «شگر» /še.kar/ و «سوزک» /sow.ðak/ نامیده می‌شود. از ترکیب همین رنگ‌ها هفت رنگ‌واژه دیگر به دست می‌آید که با همدیگر تمایزهای معنی دارند. آن دسته از مؤلفه‌های معنایی که به تعریف رنگ‌واژه‌های ترکیبی کمک می‌کند، در جدول شماره (۵) ارائه شده است. مقصود از «رنگ زمینه» هستی بزرگ‌تری است که نقش مرجع را ایفا می‌کند و «رنگ نما» را درون خود جای می‌دهد. رنگ نما نیز هستی کوچک‌تری است وابسته به رنگ زمینه و از جهت ادراکی در نظرگاه بیننده برجستگی بیشتری دارد.^۱ در اغلب موارد شکل رنگ نما و جایگاه آن بر بدن بز وجه

روییده مخالف رنگ موی پیشین است (همان‌جا). ظاهراً این گونه تغییر رنگ‌ها به علت این‌که رواج زیادی نداشته و در نام‌گذاری‌ها اثرگذار نبوده، نام‌واژه تازه‌ای ایجاد نمی‌کرده است.

۱. درباره دو اصطلاح زمینه (ground) و نما (figure) که از زبان‌شناسی شناختی وام گرفته شده ر.ک.: [اوتز و گرین، ۱۳۹۹](#)، صص. ۹۲-۱۰۵.

تمایزدهنده رنگ واژه‌های ترکیبی در نظام نام‌گذاری است.

جدول شماره (۵)

ترکیب رنگ	رنگ زمینه	رنگ نما	شکل رنگ نما	جایگاه رنگ نما
سیاه + حنایی/خاکی	سیاه	حنایی/خاکی	خطوط باریک	صورت، گردن، گوش و دست
سیاه/حنایی + سفید	سیاه/حنایی	سفید	خال خال	گوش
سیاه + سفید	سیاه	سفید	لکه‌ای	صورت
سیاه + سفید	سیاه	سفید	خط باریک	کمر، شکم
سیاه + سفید/حنایی	سیاه	سفید/حنایی	خال	بالای چشم
سیاه + حنایی	سیاه	حنایی	لکه‌ای	صورت، گوش
سفید + سیاه/حنایی	سفید	سیاه/حنایی	نوار پهن	کمر، شکم

• **خِجّی** *xač.čī* (صفت) (بز) دارای موهای یکدست سیاه در سراسر بدن و خطوط رنگی حنایی و خاکی در صورت، گردن، دم، گوش یا دست.

• **نارک** *nâ.ro(e)k* (صفت) (بز) دارای موهای یکدست سیاه در سراسر بدن و لکه‌های حنایی رنگ در صورت و گوش.

اوج زیبایی نام‌واژه‌های بز در گویش لامردی جایی است که انواع گوش‌واژه و رنگ‌واژه به‌عنوان دو عنصر ثابت با هم ترکیب می‌شوند و واژه‌هایی را پدید می‌آورند که به لحاظ ساخت‌واژی مرکب هستند. در جدول شماره (۶) - که همانند جدول شماره (۳) به‌گونه‌ای طراحی شده تا از راه ترکیب مؤلفه‌های معنایی امکان دست‌یابی به تعریف واژه فراهم گردد - تعداد سی‌ودو نام‌واژه نشان داده شده است.

جدول شماره (۶)

رنگ‌واژه							
[+پیرس]	[+چال]	[+سیا]	[+سفید]	[+سوزک]	[+شکر]	[+نارک]	[+حنایی]
بل پیرس	برچال (تبدیل‌آوری)	بل سیا	بل سفید	بل سوزک	بل شکر	بل نارک	بل حنایی
رَش پیرس	رَش چال	رَش سیا	رَش سفید	رَش سوزک	رَش شکر	رَش نارک	رَش حنایی
گِج پیرس	گِج چال (تبدیل‌آوری)	گِج سیا	گِج سفید	گِج سوزک	گِج شکر	گِج نارک	گِج حنایی
مِر پیرس	مِر چال	مِر سیا	مِر سفید	مِر سوزک	مِر شکر	مِر نارک	مِر حنایی

• **بل پیرس** *bal.pi.ris* (صفت) (بز) دارای گوش‌های سیخ با حالتی صاف و کشیده به عرض تقریبی ۴ و طول ۱۰ سانتی‌متر و موی سیاه در سراسر بدن و گوش سیاه و سفید خال‌خال.

• **گِج نارک** *goj.nâ.ro(e)k* (صفت) (بز) دارای گوش‌های بندانگشتی به بلندی حدود ۲ سانتی‌متر و موهای یکدست سیاه در سراسر بدن و لکه‌های حنایی رنگ در صورت و گوش.

غیر از نام‌واژه‌های انواع بز که در گویش لامردی شناسایی و تعریف شد، نام‌واژه‌های دیگری برای انواع بز و گوسفند

در سایر گویش‌های فارسی وجود دارد که بسیار قابل اعتناست. در گویش دولت‌آباد سبزوار نام‌واژه‌هایی بر اساس ترتیب زمانی افتادن دندان‌های شیری و رویش دندان‌های جدید دام، تعداد زایمان در یک‌سال، میزان شیردهی، زمان تولد^۱، زمان زایمان^۲، نحوه حرکت دام (پیشاهنگی، عقب افتادن از گله)، نحوه رفتار با بره، سردادن ناله با صدای ناخوشایند، فرمان‌بری از چوپان، تهاجمی یا شاخ‌زن بودن تعریف شده است (اله‌دادی دستجردی و دولت‌آبادی، ۱۳۹۵، صص ۸-۱۱). تعدادی نام‌واژه نیز برای انواع گوسفندان بر اساس شکل و اندازه دنبه در گویش الموت قزوین گزارش شده است (عسگری، ۱۳۸۴، ص ۷۳).

۲.۳. نشان‌های افزوده

علاوه بر مشخصه‌های ظاهری و کالبدی بدن دام که برای نام‌گذاری از آن استفاده می‌شود و نظام معنایی مخصوصی دارد، دامداران از شیوه‌های دیگری برای نشاندارکردن دام‌های خود بهره می‌برند. رنگ‌کردن شاخ و پشم، آویختن ریسمان یا زنگوله بر گردن دام یا کوتاه کردن مو و پشم آن با طرحی خاص و جز آن برای نشانه‌گذاری بز و گوسفند رواج داشته که دو دلیل برای آن ذکر شده است: نخست، متمایز کردن دام‌های یک خرده‌مالک از دام‌های دیگران و دیگری، ادای آیین یا سنتی کهن^۳. تا جایی که نگارنده آگاهی دارد این شیوه از نشاندارکردن دام‌ها منجر به پیدایش نام‌واژه نشده است زیرا نشان‌های این چنینی «بی‌ثبات» هستند و نام‌گذاری بر مبنای نشان‌های باثبات صورت می‌گیرد. در مقابل، دسته‌ای دیگر از نشان‌ها - که در این پژوهش «نشان‌های افزوده» خوانده شده - وجود دارد که به دلیل ثبات‌شان مجموعه‌ای متفاوت از نام‌واژه‌ها را پدید آورده‌اند. «داغ کردن صورت» و «شکافتن گوش» برجسته‌ترین شیوه برای حک کردن نشان‌های افزوده انسانی بر بدن دام‌ها هستند.

ژان پی‌یر دیگر^۴، مردم‌شناس فرانسوی، که در حدود پنجاه سال پیش مدت‌ها در میان بختیاری‌ها زیسته بود، طرح‌های گویایی از نشان‌های افزوده دامداران بختیاری بر بدن دام‌ها ترسیم نموده است. بر پایه گزارش او در تصویر

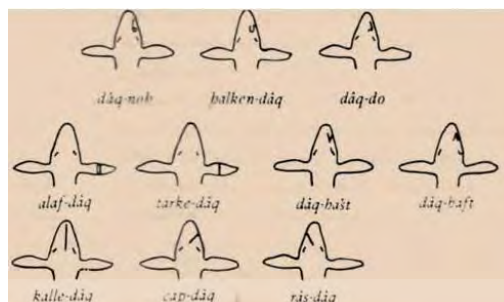
۱. مثلاً در گویش فارسی روستای دولت‌آباد سبزوار «فرزاو» /ferzâv/ نام‌واژه‌ای است برای بزغاله یا بره‌ای که زودتر از زمان معهود به دنیا بیاید (اله‌دادی دستجردی و دولت‌آبادی، ۱۳۹۵، ص ۱۰).

۲. در گویش دوانی نیز برای نامیدن دام بر حسب زمان زایمان سه نام‌واژه وجود دارد: «جوروزا» /ju:ru.zâ/ (که در زمان برداشت غله یعنی ۳۰ تا ۵۰ روز بعد از نوروز می‌زاید)، «رطوزا» /re.tav.zâ/ (که در موسم رسیدن رطب می‌زاید) و «چله‌زا» /čel.la.zâ/ (که در میانه زمستان می‌زاید) (سلامی، ۱۳۸۱، ب).

۳. درباره رواج این آیین در دامداری سنتی روستای سَطویه از توابع شاهرود ر.ک.: طباطبایی و طباطبایی، ۱۳۹۳: ۱۶۳ و درباره آن در نزد بختیاری‌ها ر.ک.: کریمی، ۱۳۵۲، ص ۵۲.

شماره (۱) داغ‌هایی به شکل اعداد، خطوط صاف و مورّب، اشکال و خطوط تکی و دوتایی بر کناره پوزه، صورت و گوش دام می‌نهادند.^۱

تصویر شماره (۱) به نقل از دیگار، ۱۳۶۹، ص. ۹۴

جستجو در پژوهش‌های منتشرشده نشان می‌دهد، این نظام معنایی و نام‌واژه‌های متعلق به آن چندان مورد توجه گویش‌پژوهان ایرانی قرار نگرفته^۲، لذا پس از تجزیه به مؤلفه‌های معنایی‌شان تعاریف جنس و فصلی از آن‌ها به دست داده می‌شود. از مجموع ده «داغ‌نام»، چهار مورد به شکل عدد است و بقیه به صورت خطوط صاف و منحنی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱. البته جایگاه نشان‌های افزوده بر بدن دام‌ها بسته به نوع دام و استفاده‌ای که از آن می‌شده، متفاوت است. روی گوش یا صورت چارپایانی که برای سواری به کار گرفته می‌شدند (اسب، مادیان، قاطر، یابو) داغ نمی‌گذاشتند؛ به جای آن کفل حیوان را علامت‌گذاری می‌کردند تا زیبایی چهره‌اش از بین نرود. نشان حیوانات بارکش مثل خر را بر گردن آن حک می‌کردند اما بز و میش را به دلیل این‌که بدنشان از پشم و مو به صورت انبوه پوشیده می‌شود، بر روی گوش و صورت‌شان علامت‌گذاری می‌کردند که موهای کمتری دارد و زیر پوشش مو و پشم پنهان نمی‌ماند (کریمی، ۱۳۵۲، ص. ۵۲).

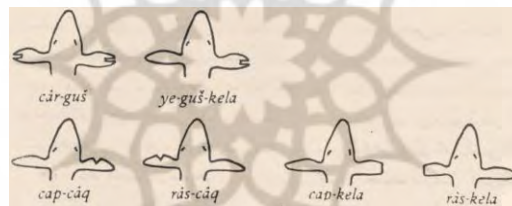
۲. تا جایی که نگارنده جستجو کرده فقط عسکری (۱۳۸۴) گزارشی مختصر از تعدادی نام‌واژه که بر اساس داغ‌گذاری صورت و شکافتن گوش دام‌ها در الموت قزوین رایج بوده ارائه نموده، عامری و طباطبایی (۱۳۹۶) نیز تعداد بیست‌ودو داغ‌نام را در گویش طُروُد از توابع شاه‌رود برای نام‌گذاری انواع شتر گردآورده‌اند.

جدول شماره (۷)

نشان‌های افزوده			
نوع نشان	شکل نشان	جایگاه نشان بر بدن دام	
داغ‌دو	داغ	عدد ۲	صورت، کناره پوزه
داغ‌هفت	داغ	عدد ۷	صورت، کناره پوزه
داغ‌هشت	داغ	عدد ۸	صورت، کناره پوزه
داغ‌نه	داغ	عدد ۹	صورت، کناره پوزه
خلکین‌داغ	داغ	حلقوی	صورت، کناره پوزه
الف‌داغ	داغ	دو خط صاف	گوش
تَرکه‌داغ	داغ	یک خط صاف	گوش
کَله‌داغ	داغ	خط صاف	وسط صورت
راس‌داغ	داغ	خط موّزب	سمت راست پوزه
چپ‌داغ	داغ	خط موّزب	سمت چپ پوزه

- داغ‌دو dâq.do (صفت) (بز، گوسفند) که داغی به شکل عدد ۲ بر صورت یا کنار پوزه‌اش نهاده باشند.
- خلکین‌داغ hal.ken.dâq (صفت) (بز، گوسفند) که داغی حلقوی شکل بر صورت یا کناره پوزه‌اش نهاده باشند.

تصویر شماره (۲) به نقل از دیگران، ۱۳۶۹، ص. ۹۵

نظام معنایی افزوده دیگری که بختیاری‌ها از آن استفاده کرده‌اند و دیگر گزارش واضحی از آن ارائه نموده، بر اثر بریدن یا شکافتن بخشی از گوش دام حاصل می‌آید. بر اساس اطلاعاتی که دیگر مطابق تصویر شماره (۲) به دست داده می‌توان نشان‌های معنایی این دست از نام‌واژه‌ها را نیز به‌روشنی توصیف کرد (جدول شماره ۸) و در قالب تعریف‌های جنس و فصلی در فرهنگ‌های گویشی گنجانند.

جدول شماره (۸)

نشان‌های افزوده			
نوع نشان	شکل نشان	جایگاه نشان بر بدن دام	
په‌گوش‌کِلا	شکافتگی	مستطیل شکل	یک گوش
چارگوش	شکافتگی	مستطیل شکل	هر دو گوش
چپ‌کِلا	برش	-	بخشی از گوش چپ
راس‌کِلا	برش	-	بخشی از گوش راست
راس‌چاق	شکافتگی	عدد ۷	گوش راست
چپ‌چاق	شکافتگی	عدد ۷	گوش چپ

• یه گوش کلا ye.guš.ke.lâ (صفت) (بز، گوسفند) که شکافتگی مستطیل شکلی در یکی از گوش هایش ایجاد کرده باشند.

• چپ کلا čap.ke.lâ (صفت) (بز، گوسفند) که بخشی از گوش چپش را بریده باشند.

از آنجاکه داغ گذاری بر صورت و شکافتن گوش دام در مناطقی رواج داشته که گله های پر شمار پرورش داده می شده و دامداران برای بازیابی دام های سرقت شده یا گمشده خود از آن نظام های معنایی و نام واژه های حاصل از آن سود می برده اند (دیگار، ۱۳۶۹، ص. ۹۳)، می توان حدس زد که داغ نام های بز و گوسفند محدود به این اشکال و این تعداد نباشد. این حدس از آنجا تقویت می شود که از دیرباز در طُردِ شاهرود هر خانواده داغ و نشان مخصوص خود را بر بدن شتران حک می کرده است (عامری و طباطبایی، ۱۳۹۶، صص. ۲۳۲-۲۳۳).

۴. نقد پژوهش های موجود

برای نشان دادن اهمیت و کارایی مطالعات تکمیلی زبان شناختی در حوزه واژگان شناسی گویشی، مطالعات موجود در زیر دو عنوان «واژه نامه ها» ی گویشی و «داده های گویشی» از حیث کمیت و کیفیت استخراج واژگان گویشی و تعریف نگاری آن بررسی شده است. در ادامه نشان داده خواهد شد که غالب پژوهش گران یا واژگان یک حوزه مفهومی را ناقص احصا کرده اند یا به دلیل بی اعتنایی به تعریف های جنس و فصلی تعریفی یکدست و بی ابهام از واژگان یک حوزه به دست نداده اند. مقصود از واژه نامه ها آن دسته از پژوهش های گویش شناسی اند که به ضبط واژگان یک گویش خاص اختصاص یافته است. داده های گویشی عنوان کلی مقالاتی است که مجله زبان ها و گویش های ایرانی فرهنگستان زبان و ادب فارسی در زمینه گردآوری یک حوزه واژگانی معین از واژگان یک گویش خاص منتشر می کند. در پژوهش حاضر از این عنوان برای اشاره به کلیه مقاله هایی از این دست استفاده شده است.

۴.۱. واژه نامه ها

بر اساس تعاریفی که عبدلی (۱۳۶۳) از برخی نام واژه های گوسفند به دست داده و نگارنده آن ها را در جدول های شماره (۹) تا (۱۲) تنظیم نموده، در تالشی فقط گوش واژه «کر» برای توصیف گوسفند گوش کوتاه رواج دارد و گوش واژه دیگری به کار نمی رود. این در حالی است که در لری دشت روم برای توصیف گوش پهن و بلند، گوش واژه «دال» وجود دارد و گوش کوتاه با تکواژ «کُر» وصف می شود. به عنوان نمونه، در این گویش «کودال» برای توصیف گوسفندی به کار می رود که رنگ پشمش سبز (کُو) و گوش هایش پهن و بلند (دال) باشد؛ در حالی که «کُرکُو» وصف گوسفندی است که پشمش سبز و گوشش بسیار کوتاه باشد (کشاورزی و دیگران، ۱۳۹۷، ص. ۹۲)؛ بنابراین

نشانداری معنایی در نظام دوقطبی «کوتاه» در برابر «بلند» در تالشی به گوش «بلند» اختصاص داده شده اما در گویش لری دشت‌روم و بختیاری (کریمی، ۱۳۵۲، ص. ۵۳) به گوش «کوتاه» و «بلند» هر دو داده شده است.

جدول شماره (۹)		
گوش‌واژه		گوش
[+کر]	-	
بورکر /bur.ker/	بور(ه) /bur(a)/	[+بور(ه)]
بورچم‌کر /bur.čam.ker/	بورچم /bur.čam/	[+بورچم]
بورچول‌کر /bur.čul.ker/	بورچول /bur.čul/	[+بورچول]

جدول شماره (۱۰)		
گوش‌واژه		گوش
[+کر]	-	
ژنکر /žan.ker/	ژنگ /žan(g)/	[+ژن(گ)]
ژنچم‌کر /žan.čam.ker/	ژنچم /žan.čam/	[+ژنچم]
ژنچول‌کر /žan.čul.ker/	ژنچول /žan.čul/	[+ژنچول]

جدول شماره (۱۱)		
گوش‌واژه		گوش
[+کر]	-	
دیزکر /diz.ker/	دیز(ی) /diz/	[+دیز(ی)]
دیزچم‌کر /diz.čam.ker/	دیزچم /diz.čam/	[+دیزچم]
دیزچول‌کر /diz.čul.ker/	دیزچول /diz.čul/	[+دیزچول]

جدول شماره (۱۲)		
گوش‌واژه		گوش
[+کر]	-	
سوکر /sav.ker/	سو /sav/	[+سو]
سوچم‌کر /sav.čam.ker/	سوچم /sav.čam/	[+سوچم]
سوچول‌کر /sav.čul.ker/	سوچول /sav.čul/	[+سوچول]

عبدلی (۱۳۶۳) که بخش قابل توجهی از اعضای مجموعه نام‌واژه‌های ترکیب‌یافته از رنگ‌واژه و گوش‌واژه را به‌دست داده، دو نام‌واژه «سوکر» و «دیزچول‌کر» را ضبط نکرده است که به گمان نگارنده باید چنین نام‌واژه‌هایی در تالشی وجود داشته باشد؛ زیرا بر اساس نظام معنایی نمایش‌داده‌شده در جدول‌های بالا قابل پیش‌بینی است. رضایتی‌کیشه‌خاله و خادمی ارده (۱۳۸۷) که دودهمه بعد از عبدلی نام‌واژه‌های انواع گوسفند را در تالشی گردآورده‌اند، تعداد کمتری از اعضای این مجموعه را برشمرده‌اند. آن‌ها نام‌واژه‌های «بورچول»، «بورچول‌کر» (جدول شماره ۹)؛ «ژنچول»، «ژنچول‌کر» (جدول شماره ۱۰)؛ «دیزچول»، «دیزچول‌کر» (جدول شماره ۱۱)؛ «سوچول» و «سوچول‌کر» (جدول شماره ۱۲) را ثبت نکرده‌اند. به نظر می‌رسد که این پژوهش‌گران در دست‌یابی به نظام نام‌گذاری گوسفند در تالشی ناکام مانده‌اند.

موضوع دیگری که درباره نام‌واژه‌های انواع گوسفند در تالشی قابل ذکر است، بحث رنگ‌های ترکیبی است که غنای بسیاری نیز دارد. در تالشی از رنگ‌واژه‌های «بور» (مایل به طلایی)، «ژن» (زنگاری، قهوه‌ای روشن)، «دیز» (چندرنگ)، «سو» (سیاه)، «شیری» (سفید روشن) در هنگام ترکیب با تکواژهایی که جایگاه رنگ را نمایان می‌سازد،

واژه‌های مرکبِ متنوعی پدید می‌آید. «چَم» و «چول» نکواژهایی هستند که موجب زایایی رنگ‌واژه‌های مرکب می‌شوند. «چَم» بیان‌گر جایگاه رنگِ نما در «سر و صورت» گوسفند و «چول» نشان‌دهنده رنگِ نما در «سراسر بدن» غیر از سر و صورت است. این دو نکواژ در تقابل با هم قرار می‌گیرند و تعدادی نام‌واژه بر پایه تقابل آن‌ها پدید می‌آید. نگارنده کوشیده است تا با تجمیع اطلاعاتی که از پژوهش عبدلی (۱۳۶۳) و رضایتی کیشه‌خاله و خادمی ارده (۱۳۸۷) به دست می‌آید^۱ جدول شماره (۱۳) را تنظیم نماید تا بتوان با استفاده از آن به بررسی تعاریف جنس و فصلی آن‌ها پرداخت. گفتنی است در این جدول علامت (؟) نشانه نبود اطلاعات لازم در منابع مورد استفاده نگارنده است و خانه‌های رنگی اطلاعاتی است که بر اساس برداشت نویسنده این سطور از منابع تکمیل شده است.

جدول شماره (۱۳)

ترکیب رنگ	رنگ زمینه	رنگ نما	شکل رنگ نما	جایگاه رنگ نما
بورچم	سفید + طلایی	طلایی	لکه‌ای	سر و صورت
بورچول	سفید + طلایی	طلایی	لکه‌ای	سراسر بدن غیر از سر و صورت
ژند(گ)چم	سفید + قهوه‌ای روشن	قهوه‌ای روشن	لکه‌ای	سر و صورت
ژنچول	سفید + قهوه‌ای روشن	قهوه‌ای روشن	لکه‌ای	سراسر بدن غیر از سر و صورت
دیزچم	چندرنگ	؟	لکه‌ای	سر و صورت
دیزچول	چندرنگ	؟	لکه‌ای	سراسر بدن غیر از سر و صورت
سوچم	سفید + سیاه	سیاه	لکه‌ای	سر و صورت
سوچول	سفید + سیاه	سیاه	لکه‌ای	سراسر بدن غیر از سر و صورت
قشق‌بور	؟ + سفید و زرد	سفید و زرد	لکه‌ای + خط عمودی	سر و صورت
پرزکونه‌سوه	سیاه + سفید	سیاه	لکه‌ای	قسمت میانی دانه تا انتهای دم
پرزکونه‌ونش	مایل به بنفش + سفید	مایل به بنفش	لکه‌ای	قسمت میانی دانه تا انتهای دم
سرماست	سرخ + سفید	سرخ	یکدست	سر و صورت
کوماست	؟ + خنایی و سفید	؟	لکه‌ای	سر و صورت
کرکر	سفید + سیاه	سیاه	خال	سر و صورت

• دیزچول: رنگ و نشان گوسفندی که بخشی از موهای تنش چندرنگی باشد (عبدلی، ۱۳۶۳، ص. ۸۲). [در این تعریف

غیر از پاره‌ای نقایص در تنظیم خردساختار، به دلیل عدم اشاره تعریف‌نویس به جایگاه رنگِ نما تفاوتی با «دیزچم»

ندارد.]

۱. در توصیف جایگاه رنگِ نما به جای «قسمتی از چانه و دور چشم تا شقیقه» - که معمولاً عبدلی برای تعریف «چَم» در مقابل «چول» به کار می‌برد - عبارت «سر و صورت» را به کار برده‌ام زیرا برای نشان دادن تقابل تمایزدهنده جایگاه رنگِ نما گویاتر است. همچنین، در برخی از موارد که هر دو منبع مبهم یا مسکوت بود از روی قیاس اطلاعات لازم به دست آمده است؛ مثلاً «ژنچول» را عبدلی به وضوح تعریف نکرده و رضایتی کیشه‌خاله و خادمی ارده نیز آن را ثبت نکرده‌اند اما بر اساس توصیفی که رضایتی کیشه‌خاله و خادمی ارده از «ژنگ‌چم» داده‌اند، رنگ زمینه در «ژنچول» معلوم می‌شود.

• **دیزچم‌کر:** «رنگ و نشان گوسفندی که موی چانه تا شقیقه‌اش چندرنگی و بدون نشانه مشخص دیگری باشد» (عبدلی، ۱۳۶۳، ص. ۸۲). [در این تعریف مؤلفه معنایی «کر» (دارای گوش‌های کوتاه) گنجانده نشده است.]

با وجود این‌که پس از گوسفندپروری پرورش بز در میان خانوارهای متوسط بختیاری‌ها جایگاهی برجسته و سابقه‌ای بسیار کهن دارد (کریمی، ۱۳۵۲، ص. ۴۵؛ دیگران، ۱۳۶۹، ص. ۵۱) و نام‌واژه‌های فراوانی برای نامیدن انواع بز در گویش آنان وجود دارد، در واژه‌نامه گویش بختیاری چهارلنگ تا جایی که نویسنده این سطور جستجو کرده فقط پنج نام‌واژه «بُز»، «بیگ» (بزغاله)، «پازن» (بز نر کوهی)، «تیزبُز» (بز ماده جوان)، «تگه» (بز نر مخصوص تخم‌گیری) و «گد» (بز بی‌شاخ) برای انواع بز ثبت شده است (سرلک، ۱۳۸۱). آذرلی (۱۳۸۷) نیز در فرهنگ واژگان گویش‌های ایرانی چهل و چهار نام‌واژه برای انواع گوسفند و چهل نام‌واژه برای معرفی انواع بز در تقریباً سیصد گویش از گویش‌های جغرافیایی مناطق مختلف ایران ثبت کرده؛ این در حالی است که فقط در سه گویش لامردی، بختیاری و تالشی سه برابر آنچه آذرلی ثبت نموده، نام‌واژه برای این دو دام اهلی وجود دارد.

در آنچه زیر عنوان «واژه‌نامه‌های گویشی» منتشر شده غالباً چند نام انگشت‌شمار در حد معادل گویشی «بُز»، «بزغاله»، «بز پیشرو گله» و چند واژه دیگر که بیانگر سن و جنسیت انواع بز باشد، فهرست شده است. ریشه این کاستی را باید در الگوهای تأثیرگذار یا دست‌نامه‌های واژگان‌شناسی گویشی جست. بیشتر واژه‌نامه‌های گویشی با استفاده از الگوی کیا^۱ (۱۳۹۰)، زمردیان (۱۳۷۹) سلامی (۱۳۸۳)^۲ و راهنمای گردآوری گویش‌های ایرانی (فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۴۰۰) تدوین شده است. در این الگوها و دست‌نامه‌ها فهرستی موضوعی از واژگان زبان فارسی معیار امروز انتخاب شده تا گویش‌پژوهان بر اساس آن واژگان گویش‌های ایرانی را استخراج و مدوّن کنند. از آنجاکه اقتضای زندگی شهرنشینی است در فارسی معیار امروز بیش از چند واژه انگشت‌شمار در حوزه واژگان مربوط به هر یک از دام‌های اهلی نمی‌توان یافت. انتکای گویش‌پژوهان به تدوین واژه‌نامه‌های گویشی بر اساس چنین فهرست‌هایی موجب می‌شود که غنای واژگان گویشی در حوزه‌های معنایی مختلف مغفول بماند و واژه‌های بسیاری از فرهنگ‌های گویشی فوت شود. در معدودی از فرهنگ‌ها یا واژه‌نامه‌های گویشی که نام‌واژه‌های بیشتری گردآورده

۱. به همت شادروان کیا در دوران ریاست بر فرهنگستان زبان ایران و بر اساس شیوه‌نامه‌ای که در سال ۱۳۴۰ برای گردآوری گویش‌ها تدوین کرده بود، مواد گویشی بسیاری فراهم آمد که سرانجام حدود یک دهه پس از درگذشتش به انتشار رسید.

۲. پرسش‌نامه‌ای که سلامی برای این کار تدوین کرد بعداً در راهنمای گردآوری گویش‌ها برای گنجینه گویش‌های ایرانی (۱۴۰۰) نیز گنجانده شد.

شده، به دلیل بهره‌نگرفتن از مطالعات ساختارگرایانه نظام نام‌گذاری به‌طور کامل کشف و ضبط نشده است.

۲.۴. داده‌های گویشی

بی‌توجهی به کشف نظام نام‌گذاری دام‌های اهلی یکی از ضعف‌های برجسته پژوهش‌های موجود است. در میان داده‌هایی که ملکی (۱۳۸۳) درباره نام بزها در گویش کردی کلهری ثبت کرده به‌خوبی امکان ترکیب گوش‌واژه‌ها و رنگ‌واژه‌ها هویدا است^۱ اما تعدادی نام‌واژه ترکیبی که او برشمرده از تعداد انگشتان یک دست تجاوز نمی‌کند و نظام نام‌گذاری خاصی را هویدا نمی‌سازد. عسگری (۱۳۸۴) اطلاعات مختلفی درباره نام انواع بز و گوسفند بر اساس رنگ‌واژه، گوش‌واژه، سن و نشان‌های افزوده در منطقه الموت قزوین می‌دهد؛ اما هیچ نشانی از نام‌واژه‌های ترکیب‌یافته از گوش‌واژه و رنگ‌واژه ارائه نمی‌دهد. اله‌دادی دستجردی و دولت‌آبادی (۱۳۹۵) تنها چند نام معدود از انواع بز را بر اساس رنگ یا شکل گوش معرفی کرده‌اند اما از امکان ترکیب آن‌ها و پیدایش واژگان این حوزه بر اساس ترکیب گوش‌واژه و رنگ‌واژه سخنی نگفته‌اند. در گویش دوانی (سلامی، ۱۳۸۱ الف) رنگ‌واژه‌ای چون «تال» به‌تنهایی برای نامیدن «بز خاکستری» و در جای دیگری (سلامی، ۱۳۸۱ ب) «بز سفید» ثبت شده و از امکان ترکیب آن با گوش‌واژه‌ها نشانی یافت نمی‌شود. بی‌شک در گویش دوانی باید واژه‌های برای نامیدن بز «خاکستری گوش‌پهن» یا «خاکستری ریزگوش» و مانند آن وجود داشته باشد، اما چنین واژه‌هایی در داده‌های سلامی ثبت نشده است.

یکی از احتمالاتی که می‌توان مطرح نمود این است که دامداران مصاحبه‌شونده چنین بزهایی را در گله خود نداشته‌اند، به همین دلیل به صرافت نیفتاده‌اند تا در این باره اطلاعاتی به پژوهش‌گر بدهند. این دقیقاً تجربه‌ای است که نویسنده این سطور با آن مواجه بوده است. کارآمدی تحقیقات معنی‌شناسی ساختارگر در تکمیل مطالعات میدانی درست در چنین زمانی عیان می‌شود. یقیناً اگر تلاش‌های میدانی ارزشمند گویش‌پژوهان با این دست مطالعات همراه می‌شد، واژه‌های بیشتری از یک حوزه واژگانی استخراج و ثبت می‌شد و به کمک آن‌ها نظام‌های معنایی رایج در گویش‌ها نیز آشکار می‌گردید.

موضوع دیگری که در واژگان‌شناسی داده‌های گویشی خودنمایی می‌کند، ضعف در تعریف‌نویسی است. بر اساس تعاریف سلامی (۱۳۸۱ الف، ص. ۱۱۳) از برخی نام‌واژه‌های بز به‌درستی مشخص نمی‌شود که جوور /ja.vur/ در گویش دوانی رنگ‌واژه است یا گوش‌واژه یا بیان‌گر هر دو مؤلفه معنایی:

۱. مثلاً کُوت هَمِس: (بز) دارای گوش‌های کوچک و حلقوی که موی بالای پشتش سیاه و زیر شکمش قهوه‌ای است (ملکی، ۱۳۸۳، ص. ۶۰).

- جَوور: دارای موی حنایی‌رنگ.
- جَوور: بز سیاه دارای گوش‌های حنایی‌رنگ.
- سِه‌جَوور: بز سیاه دارای گوش‌های بلند و حنایی‌رنگ.
- بَل‌جَوور: بز گوش‌پهن که رنگ بدنش سیاه و حنایی باشد.
- کُرَوَز‌جَوور: بز سیاه با گوش‌های ریز خال‌دار و صورت حنایی‌رنگ.

همچنین بر پایه تعریف‌های او برای برخی دیگر از نام‌واژه‌های بز، این تصور پدید می‌آید که بعضی از واژه‌های بسیط در گویش دوانی هم‌زمان هم رنگ‌واژه‌اند و هم گوش‌واژه. بدین معنی که یک واژه هم بر رنگ و هم بر شکل گوش دلالت دارد؛ مانند «سِه» (بز سیاه با گوش‌های بلند و افتاده)، «کُر» (بز سیاه ریزگوش)، «کُرَوَز» (بز سیاه ریزگوش خال‌دار). این تعریف‌ها به سه دلیل نادرست می‌نماید: یکی این‌که در سایر گویش‌ها نظیر گویش الموت قزوین، تالشی، سَطَوِه‌ای، لُری دشت‌روم و برخی گویش‌های دیگر «کُر» /kor/، «کِر» /ker/ یا کوری /ku.ri/ منحصرأ گوش‌واژه است و بر رنگ دلالت ندارد. دیگر این‌که وجود نام‌واژه‌های مرکبی چون «کُرشکر»، «کُرناَرک»، «سِه‌چال»، «کُرچال»، «کُرَوَزناَرک» و مانند آن در گویش دوانی نشان می‌دهد که در این گویش نیز مانند سایر گویش‌ها نام‌واژه‌های ترکیبی از راه ترکیب گوش‌واژه و رنگ‌واژه پدید می‌آید. سرانجام این‌که دلالت یک دال بر دو مفهوم کاملاً متفاوت که مصداق‌های کاملاً متمایزی نیز در عالم خارج دارد و اثری از دلالت استعاره و بازی نشانه‌ها در آن وجود نداشته باشد، امری است که از حیث نشانه‌شناسی نظری پذیرش آن بسیار دشوار بلکه غیر ممکن است.

حاجیانی و جَبّاره (۱۳۹۲) که با گردآوری میدانی داده‌ها تلاش نموده‌اند تا نام‌واژه‌های بز و گوسفند را در گویش کوهمره نودان در استان فارس معرفی نمایند، به دلیل عدم استفاده از معنی‌شناسی ساختارگرا و بی‌دقتی در اصول فرهنگ‌نویسی گاه تعاریفی ناقص و نارسا ثبت کرده‌اند؛ مثلاً آن‌ها نام برخی از گوسفندان را این‌گونه ضبط و تعریف نموده‌اند (همان، ص. ۱۸۹):

- میش بَل‌اَوَزَه: گوسفندی که گوش‌هایش بلند و باریک است.
- میش رَش‌اَوَزَه: گوسفندی که گوش‌هایش پهن و بزرگ است و موهای سبزرنگ روی صورتش دارد.
- میش کُر‌اَوَزَه: گوسفندی که گوش‌هایش کوچک است و صورتش دارای موهای سفیدرنگ است.

این نام‌واژه‌ها ترکیبی از گوش‌واژه و رنگ‌واژه هستند. «بَل»، «رَش» و «کُر» گوش‌واژه‌اند و «اَوَزَه» رنگ‌واژه است، اما

تعاریفی که پژوهش‌گران به دست داده‌اند این مؤلفه‌های معنایی را به‌درستی بیان نمی‌کند. در تعریف «بَلْ أَوْزَه» اصلاً به رنگ‌واژه اشاره‌ای نشده و در تعریف «رَشْ أَوْزَه» و «كِرْ أَوْزَه» یک رنگ‌واژه یعنی «أَوْزَه» با دو طیف رنگ تعریف شده است؛ یک‌بار سبز و بار دیگر سفید. می‌دانیم که نام‌گذاری طیف رنگ‌ها در گویش‌ها و زبان‌های مختلف متفاوت است و رنگ‌واژه‌ای در یک گویش ممکن است معادل چند رنگ‌واژه در گویشی دیگر باشد؛ اما در یک گویش معین و در مورد نام‌واژه‌های گوسفند و بز که تمایز میان آن‌ها خیلی اهمیت دارد احتمالش بسیار کم است. به نظر می‌رسد این تعاریف متفاوت ناشی از آن باشد که پژوهش‌گران دقت کافی در تعریف‌نویسی نداشته‌اند به همین دلیل یا رنگ‌واژه‌ای را در تعریف‌نگاری نادیده گرفته‌اند یا یک رنگ‌واژه را به کمک دو رنگ متفاوت تعریف کرده‌اند. تعریفی که حاجیانی و جَبَّار از میش «کال» و «کال‌مَلَه» به دست داده‌اند نیز نارساست زیرا آن‌ها را به‌ترتیب «گوسفندی که پشمش سیاه‌رنگ است» و «گوسفند سیاه‌رنگ» تعریف نموده‌اند (همان، ص. ۱۸۹). در این میان معنای «مَلَه» که حتماً عامل تمایز این نام‌واژه‌هاست کلاً نادیده گرفته شده است.

رضایی در بحث از گویش لری باوی دچار همین خطاها شده است. او با وجود این‌که «سُر» /SOI/ را بز قهوه‌ای تعریف کرده (۱۳۹۵، ص. ۱۸۹) در تعریف «سِه‌سُر» می‌نویسد: «بز سیاهی که گوش‌های پهن و بلند دارد» و «کُرْسُر» را «بزی که گوش‌های کوتاه دارد» تعریف می‌کند. در اولی رنگ‌واژه را متفاوت بیان می‌کند و در دومی به‌طور کامل رنگ‌واژه را نادیده می‌گیرد (همان، همان‌جا). از این دست خطاها در این مقاله کم نیست.

بر اساس اطلاعات نه‌چندان دقیقی که کشاورزی و دیگران ارائه داده‌اند، در گویش لری دشت‌روم «بَلْ» بزی است دارای گوش‌های «باریک» یا «باریک و بلند». «کُر» نیز به بزی اطلاق می‌شود که گوش‌های کوتاه داشته باشد (۱۳۹۷، ص. ۸۹)؛ اما وجود نام‌واژه «کُرْبَل» نشان می‌دهد که تعاریف پژوهش‌گران دست‌کم درباره «بَلْ» و «کُر» دقیق نبوده است چون یک گونه از گوش نمی‌تواند هم باریک و بلند باشد و هم باریک و کوتاه. حتماً باید در نظام گوش‌واژه‌های گویش مورد نظر ابتدا عامل تمایزدهنده گوش‌ها را به‌دقت مشخص کرد و آن‌گاه واژه‌های ترکیبی را تعریف نمود. در مورد مذکور چون نه «بَلْ» به‌دقت تعریف شده و نه «کُر»، نام‌واژه «کُرْبَل» از نظر معنایی بسیار گنگ است. بر اساس اطلاعاتی نه‌چندان یکدست که رضایی در لری باوی به دست داده (۱۳۹۵، ص. ۱۸۹) معلوم می‌شود که «کُرْبَل» گوش‌واژه‌ای است در حد فاصل دو گوش‌واژه «کُر» و «بَل».

• بَل سِه: بزی که گوش‌های باریک دارد و رنگ موهایش سیاه است.

• بَل سُر: بزی که دارای گوش‌های بلند و باریک است و رنگش همانند رنگ انار سرخ است.

- **کُرچال:** بزی که دارای گوش کوتاه و در پیشانی خود نشانه‌ای سفیدرنگ دارد.
- **کُری‌سور:** بزی که گوش‌هایش کوچک و دور صورتش سرخ‌رنگ است.
- **کُرشکر:** بزی که گوش‌هایش بسیار کوتاه و دارای موهای بور است.
- **کُربل:** بزی که گوش‌های باریک و کوتاه دارد.

در داده‌های کشاورزی و دیگران (۱۳۹۷) در مورد رنگ‌واژه‌ها نیز دقت کافی وجود ندارد به همین دلیل تعاریف‌شان نارساست. آن‌ها «سیسار» /si.sâr/ را به معنی گوسفندی «که پشم سفید دارد» ثبت کرده و «کُرسیسار» /kor.si.sâr/ را «گوسفندی که گوش‌هایش کوچک است و صورتش دارای موهای سفیدرنگ است» تعریف نموده‌اند. در این تعریف‌ها جایگاه رنگ نما به‌خوبی در تعریف گنجانده نشده چون در تعریف «سیسار» اصلاً به جایگاه رنگ اشاره‌ای نشده اما در «کُرسیسار» به جایگاه آن در «صورت» تصریح شده است.

در ثبت داده‌های گویشی مربوط به گویش سیاخ دارنگون فارس نیز چنین نواقصی به چشم می‌آید. جَبّاره و شعبانی یکی از نام‌واژه‌های بز را این‌گونه تعریف کرده‌اند: «اوزه /ow.za/? بز سیاه با گوش سفید که روی صورتش دو خط سفیدرنگ است» (۱۴۰۰، ص. ۱۳۲) اما در تعریف نام‌واژه دیگری که همین رنگ‌واژه در آن به کاررفته مشخصات مزبور به‌درستی درج نشده است: «بل اوزه /ba.low.za/ بز سیاه با گوش سفید و پهن» (همان، همان‌جا).

در همه تحقیقاتی که بدان‌ها اشاره شد دو گونه کاستی دیده می‌شود. واژه‌نامه‌های گویشی به دلیل بی‌توجهی به تحقیقات میدانی عموماً در شناسایی واژگان یک حوزه معنایی (در اینجا واژگان مربوط به نام‌گذاری انواع بز و گوسفند) ناکام بوده‌اند. مقالاتی که به تحقیق میدانی توجه نموده و فهرست مفصل‌تری از واژگان یک حوزه مفهومی به دست داده‌اند، به دلیل بی‌اعتنایی به حوزه واژگانی و مؤلفه‌های معنایی یا نتوانسته‌اند فهرست کاملی فراهم نمایند، یا تعاریف جنس و فصلی مناسبی برای ثبت در فرهنگ گویشی ارائه نداده‌اند. در مقالاتی که به گردآوری و تعریف حوزه واژگانی دام و دام‌پروری اختصاص یافته، کاستی واژه‌نامه‌های گویشی تا حدودی جبران شده زیرا محققان کوشیده‌اند بر پایه تحقیقات میدانی و گفتگو با دامداران محلی واژگان بیشتری را شناسایی و فهرست کنند اما در این دسته از پژوهش‌ها نیز کاستی دیگری وجود دارد که جز با اجرای مطالعه ساختارگرایانه واژگان این حوزه بر پایه مؤلفه‌های معنایی تکمیل نمی‌شود.

علاوه بر ثبت واژگان یکی از حوزه‌های واژگانی در حال فراموشی و گردآوری داده‌هایی برای پژوهش‌های فرهنگی و مردم‌شناسی، پژوهش‌هایی از این قبیل که در مقاله حاضر بدان توجه شده ارزش کاربردی نیز دارند. در دامداری

سنتی که پلاک‌گذاری یا نشانه‌گذاری علمی برای شناسایی دام‌های تحت درمان رواج ندارد، دامپزشک ناگزیر است از نام‌واژه‌های گویشی انواع دام آگاهی یابد تا با استفاده از آن‌ها دام‌های معاینه‌شده و تحت مراقبت را بهتر شناسایی کند. به همین دلیل معمولاً به دانشجویان دامپزشکی توصیه می‌کنند که با نام‌واژه‌های گویشی رایج در منطقه فعالیت خود آشنایی یابند تا در هنگام معاینه دام‌ها ارتباط مؤثرتری با دامداران برقرار نمایند (قدردان مشهدی، ۱۴۰۲).

همچنین از واژگان این حوزه و نظام نام‌گذاری می‌توان برای نام‌دهی به پدیده‌های جدید استفاده برد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان می‌دهد حوزه مفهومی بز و گوسفند در گویش‌های فارسی مشتمل است بر مجموعه‌های متنوعی از نام‌واژه که بر پایه مؤلفه‌های معنایی معینی در تمایز با همدیگر قرار می‌گیرند. در مطالعه‌ای روشمند که از پژوهش‌های معنی‌شناسی ساختارگرا در حوزه واژگانی و مؤلفه‌های معنایی در کنار مطالعات میدانی بهره برده باشد، هم می‌توان فهرست کامل‌تر و دقیق‌تری از واژگان یک حوزه مفهومی را استخراج نمود و هم به تعاریف جنس و فصلی یکدست و روشنی برای درج در فرهنگ‌های گویشی دست یافت. دامداران انواع بز و گوسفند را بر اساس نژاد، سن، جنس، باروری، زایمان، شیردهی، رنگ مو و پشم، شکل و اندازه گوش، نحوه رفتار دام و نشان‌های افزوده و برخی مشخصه‌های دیگر و ترکیب بعضی از آن‌ها با همدیگر نام‌گذاری کرده‌اند. کشف نظام‌های معنایی در این نام‌گذاری‌ها یکی از مسئولیت‌های گویش‌پژوهان است که اغلب از آن غفلت کرده‌اند. بررسی تحقیقات گویش‌شناسی موجود در قالب واژه‌نامه‌های گویشی و داده‌های گویشی منتشرشده در زمینه نام‌واژه‌های انواع بز و گوسفند نشان می‌دهد که هم در شناسایی و ضبط واژگان این حوزه مفهومی نقایص فراوانی وجود دارد و هم در ارائه تعارف دقیق و اصولی از واژگان نایکدستی و ابهام‌های زیادی به چشم می‌آید. درواقع، بارزترین ضعف مطالعات حوزه واژگان‌شناسی گویشی بی‌توجهی به قابلیت‌های معنی‌شناسی ساختارگرا و بی‌بهره‌ماندن از اصول فرهنگ‌نویسی است.

گذار از واژه‌نگاری به شیوه سنتی و ارتقای مطالعات گویشی به سطح فرهنگ‌نویسی گویشی بر اساس کلان‌ساختار و خردساختاری معین بهترین راه برای رفع این کمبودهاست. به دلیل زوال روزافزون زبان‌ها و گویش‌ها ارتقای کیفی مطالعات گویش‌شناسی یکی از ضرورت‌های قابل‌اعتناست. یکی از پیشنهاد‌های نگارنده در حوزه مطالعات گویشی، تبدیل «واژه‌نامه‌های گویشی» موجود به «فرهنگ‌های گویشی» است که از راه به‌کارگیری معنی‌شناسی ساختارگرا و اصول فرهنگ‌نویسی در زمان کوتاهی قابل حصول خواهد بود. در اجرای چنین هدفی حتی

صرف توجه به حوزه‌های مفهومی واژگان مادی گویش‌ها نیز گامی عملی و مفید در جهت ثبت بهتر و کارآمدتر واژگان گویش‌هاست.

سپاس‌گزاری

برای گردآوری نام‌واژه‌های انواع بز در گویش لامردی آقایان حاجی نورایی (۶۶ ساله، بی‌سواد)، محمود سالاری‌نیا (۵۸ ساله، دارای تحصیلات دوم راهنمایی) و علی امینی (۵۳ ساله، دارای تحصیلات نهضتی) که به دאمداری اشتغال دارند، صمیمانه مرا یاری دادند. دوست عزیزم، جناب دکتر علیرضا نیکویی (استاد دانشگاه گیلان) در تهیه منبعی کارآمد درباره گویش تالشی مرا مدیون لطف خویش ساخت. همکار گرامی، دکتر علیرضا قدردان مشهدی (استاد دانشکده دامپزشکی دانشگاه شهید چمران اهواز) نیز نکاتی را درباره کاربرد نام‌واژه‌های گویشی برای دامپزشکان گوشزد نمود. زبان‌شناسان ارجمند، دکتر زهره‌سادات ناصری، دکتر فاطمه احمدی‌نسب، دکتر یونس عزیزیان (همکارانم در دانشگاه شهید چمران اهواز) و دکتر فریبا قطره (عضو هیئت علمی دانشگاه الزهراء) از سر مهر نسخه اولیه را مطالعه و اصلاحاتی را پیشنهاد نمودند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کتابنامه

- آذرلی، غ. (۱۳۸۷). فرهنگ واژگان گویش‌های ایرانی. هزار.
- افضل طوسی، ع. (۱۳۹۱). گلیم حافظ نگاره بز کوهی از دوران باستان. نگره، ۲۱، ۵۴-۶۷.
- الهدادی دستجردی، ز.، دولت‌آبادی، م. (۱۳۹۵). اصطلاحات دامداری در شهرستان سبزوار (روستای دولت‌آباد). فصلنامه ادبیات و زبان‌های محلی ایران زمین، ۲(۶)، ۱-۲۱.
- اَونز، و.، گرین، م. (۱۳۹۹). الفسب زبان‌شناسی شناختی. ج. ۱، ترجمه جهان‌شاه میرزاییگی. آگاه.
- پالمر، ر. ف. (۱۳۸۱). نگاهی تازه به معنی‌شناسی. ترجمه کورش صفوی. کتاب ماد.
- جباره ناصرو، ع.، شعبانی، ب. (۱۴۰۰). واژه‌ها و اصطلاحات دامداری در گویش سیاح دارنگون فارس. زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، ۱۳، ۱۲۹-۱۳۹.
- حاجیان، ف.، و جباره، ع. (۱۳۹۲). واژه‌ها و اصطلاحات ویژه دامداری در گویش کوهمره نودان، جروق و سرخی فارس. زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، ۳، ۱۸۳-۲۰۰.
- حسین‌آبادی، ز.، و صفورا، ژ. (۱۳۹۹). بنیان‌های نمادین و اعتقادی در نقوش سنگ‌نگاره‌های دره‌نگاران سراوان. نشریه هنرهای زیبل‌هنرهای تجسمی، ۲۵(۲)، ۶۵-۷۴.
- دمیری، م. (۱۳۹۵). خواص الحیوان [ترجمه حیات الحیوان]. ترجمه خواجه محمدتقی تبریزی. به تصحیح فاطمه مهری. مرکز نشر دانشگاهی.
- دیگار، ژ. پ. (۱۳۶۹). فنون کوچ‌نشینان بختیاری. ترجمه اصغر کریمی. آستان قدس رضوی.
- راهنمای گردآوری گویش‌های ایرانی. (۱۴۰۰). انتشارات فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- رضایتی کیشه‌خاله، م.، و خادمی ارده، ا. (۱۳۸۷). فرهنگ موضوعی تالشی به فارسی. انتشارات دانشگاه گیلان.
- رضایی، ی. (۱۳۹۵). واژه‌ها و اصطلاحات مربوط به دام و دامداری در گویش لری باوی. زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، ۶، ۱۸۵-۱۹۶.
- رهیده، م.، و عقیقی حاتمی‌پور، م. (۱۳۹۳). مطالعه مفاهیم نقش‌مایه بز در نمدهای استان کرمانشاه. گلجام، ۱۰(۲۵)، ۵-۲۸.
- زمرّدیان، ر. (۱۳۷۹). راهنمای گردآوری و توصیف گویش‌ها. انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- سرلک، ر. (۱۳۸۱). واژه‌نامه گویش بختیاری چهارلنگ. فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- سلامی، ع. (۱۳۸۱ الف). بررسی واژگان دام‌داری در گویش دوانی. نامه فرهنگستان، ۵(۳)، ۱۱۰-۱۲۱.
- سلامی، ع. (۱۳۸۱ ب). فرهنگ گویش دوانی. فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- سلامی، ع. (۱۳۸۳). گنجینه گویش‌شناسی فارس. ج. ۱. فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

- صادقی، س.، جوانمردزاده، ا.، رضالو، ر.، و هادیان دهکردی، م. (۱۴۰۲). بررسی ساختار اجرایی و ریخت‌شناسی نقوش حیوانی رنگین‌نگاره‌های استان لرستان (مطالعه موردی: کوه‌دشت و پلدختر). پیکره، ۳۱(۱۲)، ۶۸-۷۸.
- <http://doi.org/10.22055/pyk.2023.42766.1366>
- صفوی، ک. (۱۳۸۷). درآمدی بر معنی‌شناسی. سورة مهر.
- صفوی، ک. (۱۳۹۹). واژه. انتشارات علمی.
- طباطبایی، س. ح.، و طباطبایی، س. ح. (۱۳۹۳). گردآوری و بررسی واژگان و اصطلاحات دامداری در گونه زبانی سَطَوِه. فرهنگ و ادبیات عامه، ۲(۴)، ۱۵۹-۱۸۲.
- عامری، ج.، و طباطبایی، س. ح. (۱۳۹۶). واژگان و اصطلاحات شترداری در گونه زبانی طُروِد. فرهنگ و ادبیات عامه، ۵(۱۶)، ۲۴۲-۲۱۷.
- عبدلی [کلوری]، ع. (۱۳۶۳). فرهنگ تاتی و تالشی. دهخدا.
- عسگری، ن. (۱۳۸۴). شیوه دامداری در منطقه الموت قزوین با تکیه بر دانش بومی. نامه انسان‌شناسی، ۴(۷)، ۶۷-۹۴.
- فرهادی، م. (۱۳۷۹). نگاهی به انواع گله و شبان و یاریگری در چرانیدن دام چکنه (خرده‌مالکی) در ایران. تحقیقات جغرافیایی، ۱۵(۳-۴)، ۱۳۵-۱۶۶.
- قدردان مشهدی، ع. [دامپزشک]. (۱۴۰۲). مصاحبه و ارتباطات شخصی.
- قطره، ف. (۱۳۹۶). واژه‌نامه توصیفی فرهنگ‌نویسی. نویسه پاریسی.
- قیصری، ا. (۱۳۵۵/۲۵۳۵). منظومه‌ای به شعر دری نظیر درخت آسوریک. در مجموعه سخنرانی‌های هفتمین کنفرانس تحقیقات ایرانی (ج. ۲، صص. ۳۶۲-۳۷۸). به کوشش محمدرسول دریاگشت. انتشارات دانشگاه ملی ایران.
- کریمی، ا. (۱۳۵۲). دامداری در ایل بختیاری. هنر و مردم، ۱۳(۱۲۹-۱۳۰)، ۴۲-۵۵.
- کشاورزی، س.، صیادکوه، ا.، و باهنر، ش. (۱۳۹۷). گردآوری و بررسی واژگان و اصطلاحات کم‌کاربرد در گویش لری دهستان دشت‌روم. فصلنامه ادبیات و زبان‌های محلی ایران‌زمین، ۸(۳)، ۸۵-۱۰۰.
- کیا، ص. (۱۳۹۰). واژه‌نامه شصت‌وهفت گویش ایرانی. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- گندمکار، ر. (۱۳۹۹). فرهنگ توصیفی معنی‌شناسی. علمی.
- گیررتر، د. (۱۳۹۳). نظریه‌های معنی‌شناسی واژگانی. ترجمه کورش صفوی. علمی.
- مراغی، ع. م. (۱۳۸۸). منافع حیوان. تصحیح محمد روشن. بنیاد موقوفات افشار.
- معتمدی، م. (۱۳۹۰). قصه میش و رز؛ منظومه‌ای فارسی-یهودی به شیوه درخت آسوریک. نثر پژوهی ادب فارسی، ۳۰(۲۷)، ۳۱۸-۳۰۱.

- معروفی اقدم، ا.، حاجی زاده، ک.، رضالو، ر.، افخمی، و ب.، طهماسبی، ف. (۱۳۹۹). تحلیلی بر طرح و نقوش و بررسی ریشه‌های تاریخی قوچ‌های سنگی در گورستان‌های دوره اسلامی ایران. نگره، ۱۵(۵۶)، ۱۲۱-۱۳۷.
- <http://doi.org/10.22070/negareh.2020.3126>
- ملک‌زاده، م. ج. (۱۳۸۰). فرهنگ زرقان: واژه‌نامه لهجه فارسی مردم زرقان فارس. فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- ملکی، ن. (۱۳۸۳). بررسی واژه‌های دام‌داری در گویش کلهری. گویش‌شناسی، ۱(۳)، ۵۷-۶۳.
- نجفی، ف. (۱۳۹۹). مطالعه تحلیلی و تطبیقی نقوش بز در سنگ‌نگارهای منطقه شترسنگ خراسان رضوی با نقوش مشابه در فلات ایران. نگره، ۱۵(۵۶)، ۸۹-۱۰۷.
- <http://doi.org/10.22070/negareh.2020.3123>

Asmussen, J. P. (1973). *Studies in Judeo-Persian literature*. Brill.

Hartmann R. R. K., & James, G. (2002). *Dictionary of lexicography*. Routledge.

